

PUBLIKACIJOS

B. KUZMICKAS

M. ŠĖLERIO ETINIS PERSONALIZMAS

Vokiečių filosofo Makso Šelerio kūrybinė biografija yra kaip reta įvairiapusiška ir turininga. Jo filosofinės pažiūros formavosi ir vystėsi kelių idealistinės filosofijos krypčių sandūroje, kiekvienai iš jų darydamos reikšmingą ir originalų poveikį.

M. Šeleris yra vienas iš žymiausių fenomenologinės filosofijos atstovų. Šios filosofijos metodą jis pritaikė svarbiausioms savo kūrybinių ieškojimų sritims: etikai, aksiologijai, antropologijai, pažinimo teorijai. M. Šeleris priartėjo prie egzistencializmo, todėl neretai jis yra laikomas vienu iš žymiausių šios filosofinės srovės pirmtakų. Be to, M. Šeleris rėmėsi tradicine katalikiškosios filosofijos atmaina — augustinizmu, jo paveiktas, sukūrė naują religinio-etinio personalizmo variantą ir darė nemažą įtaką moderniajai katalikiškajai filosofijai. M. Šeleris taip pat yra vienas iš šiuolaikinės filosofinės antropologijos pradininkų ir vienas iš idealistinės „pažinimo sociologijos“ kūrėjų.

Savo teoriniais tyrinėjimais M. Šeleris mėgino spręsti praktines etines-socialines buržuazinės visuomenės problemas, kurias jis visą gyvenimą sekė ir analizavo. Jis konstatavo, kad buržuazinėje visuomenėje pasikeitė dvasinės žmonių vertybės. Smuko toji idealų ir vertybių sistema, kuri rėmėsi tradicine krikščionybe; ją pakeitė utilitaristinis, racionaliai apskaičiuojamas materialinių gėrybių, fizinių malonumų siekimas, polinkis į išorinę, daiktišką veiklą, pajungiančią sau visas dvasines vertybes. Tai smukdė žmogų, kaip asmenybę, gimdė moralinį subjektyvizmą ir abejingumą, ugdė įvairias žmonių santykių susvetimėjimo formas.

Smerkdamas utilitarizmą, M. Šeleris kritikavo įvairias buržuazines „visuomeninės gerovės“ idėjas, buržuazinės visuomenės institucijas, jos viešąją moralę, buržuazinius individualizmo ir kolektyvizmo principus, varžančius asmenybės savarankiškumą. Kartu jis ragino gairinti žmonių moralinį sąmoningumą, jautrumą ir aktyvumą, ugdyti moralinę vienybę, didinti dvasinių vertybių reikšmę gyvenime. M. Šeleris siekė sukurti naują etiką, naujus dvasinių vertybių ir vertinimų principus, iš kurių ne tik formaliai paaiškėtų moraliniai principai, bet kurie ir padėtų jiems morališkai elgtis konkrečiomis socialinėmis situacijomis. Naujoji etika, anot jo, turi prisidėti prie tarptautinės dvasinės vienybės, solidarumo ir taikos įtvirtinimo.

M. Šeleris yra vienas iš tų XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios filosofų, kurie iš nemarksistinių pozicijų kritikavo buržuazinę visuomenę, konstatavo jos krizę. Be to, jis priklauso tai gausiai buržuazinių filosofų grupei, kuri, remdamasi katalikybės, neokantizmo ir kitomis filosofinėmis tradicijomis, ieškojo dvasinio, moralinio žmonijos atsinaujinimo kelio.

Šiame straipsnyje mėginama pateikti trumpą filosofinę M. Šelerio biografiją, kritiškai nušviesti svarbesnius etinio personalizmo bruožus, neliečiant kitų šio mąstytojo filosofijos aspektų.

M. Šeleris gimė 1874 m. Miunchene. Mokėsi, o vėliau (1900—1907) ir dirbo Jenos universitete, vadovaujamas J. Fichtės pasekėjo R. Eukeno (1864—1926) ir neokantininko O. Libmano (1846—1912). R. Eukeno, J. Fichtės ir V. Diltejaus (1833—1911) idėjos padėjo formuoti M. Šelerio moksliniams interesams, jų įtaka buvo parašyti pirmieji

darbai etikos ir darbo reikšmės žmogaus gyvenime klausimais. Susipažinęs su E. Huserlio veikalais, M. Šeleris 1907 m. iš Jenos persikėlė į gimtąjį Miuncheną, įsijungė į čia veikusį fenomenologų ratelį ir greit įsisavino fenomenologinį metodą, taikydamas jį etikos ir antropologijos tyrinėjimams. Skaitė paskaitas universitete, sutraukdamas daug klausytojų. 1910 m. dėl neaiškių priežasčių liovėsi dėstęs ir iki 1919 m. gyveno Berlyne bei Getingene, labai intensyviai dirbdamas mokslinį darbą. Tuo laikotarpiu jis parašė savo įžymųjį dviejų dalių veikalą „Formalizmas etikoje ir materialinė vertybių etika“¹, taip pat stambų fenomenologinės psichologijos veikalą „Simpatijos esmė ir formos“². 1919 m. išėjo smulkesnių darbų ir straipsnių rinkinys „Apie vertybių smukimą“³.

Apie 1914 m. M. Šeleris perėjo į katalikų tikėjimą, aktyviai įsitraukė į katalikiškąją veiklą, trukusią maždaug šešerius metus. Žymiausias šio laikotarpio veikalas — „Apie amžinybę žmoguje“⁴. Jame M. Šeleris fenomenologiškai (ne istoriškai ir ne psichologiškai) aiškino religiją. Jis remiasi augustiniskąja katalikiškosios filosofijos tradicija, kuria vadovavosi, dar prieš pereidamas į katalikybę. M. Šeleris kritikuoja tomistinę Aristotelio filosofiją, pagal kurią visi viršjutiniai pažinimo objektai — daiktų esmė, bendrieji ir būtinieji teiginiai bei kiti panašūs dalykai — abstrakcijos ir loginių sprendimų būdu išvedami iš tiesioginio jutiminio (išorinio ir vidinio) patyrimo duomenų. Iš jutimiškai suvokiamų gamtos reiškinių spekuliatyvaus mąstymo būdu išvedama dievo idėja ir penki jo buvimo įrodymai. Augustinismo požiūriu, viršjutinių pažinimo objektų negalima išvesti iš kitų. Jie yra tiesiogiai suvokiami (kaip ir jutiminiai pažinimo objektai), „išvėlgiami“ intuityviai, nepriklausomai nuo išorinės jutiminės patirties. Laikydamasis šio požiūrio, M. Šeleris nurodo, kad gamtos objektų pažinimu pagrįstas mąstymas duoda galimybę suvokti dievą tik kaip galutinę pasaulio priežastį, bet neleidžia suprasti jo kaip asmenybės.

1919 m. M. Šeleris dėsto filosofiją ir sociologiją Kelno universitete. 1922 m. jis nutraukia ryšius su katalikybe, įsitikinęs, kad antischolastinės augustinizmo interpretacijos neįmanoma suderinti su bažnytine dogmatika ir kad institucinis bažnyčios autoritarizmas varžo žmonių dorovinį tobulėjimą.

Siuo metu M. Šelerio pažiūros krypta į panteizmą, gamtos filosofiją, auga jo domėjimasis socialiniais bei ekonominiais klausimais, metafizika, antropologija. Kelno laikotarpiu jis vysto metafizinę sociologijos koncepciją, ginčydamas metafiziką nuo pozityvistinio empirizmo ir bažnytinio autoritarizmo. Šios koncepcijos rėmuose jis kuria vertybėmis grindžiamą idealistinę „pažinimo sociologijos“ teoriją, siekdamas parodyti pažinimo „realiųjų“ ir „idealiųjų“ veiksmų santykį, apibrėžti mokslo ir metafizikos skirtingumą. Šios idėjos išdėstytos jo veikalė „Žinojimo formos ir visuomenė“⁵.

Paskutiniuoju savo veikalu „Žmogaus padėtis kosmose“⁶ M. Šeleris pradėjo naują antropologinės filosofijos etapą. Fenomenologinį metodą jis mėgino sistemingai pritaikyti biologinio pasaulio, visuomenės ir metafizikos tyrimams; ruošėsi rašyti stambų antropologijos ir metafizikos veikalą. 1928 m. M. Šeleris buvo pakviestas užimti Filosofijos katedrą Frankfurte prie Maino, bet gegužės 19 d. staiga mirė nuo širdies smūgio. Po mirties buvo išleisti dar keli jo veikalai⁷.

M. Šeleris nesiekė sukurti savito fenomenologijos varianto, bet jos interpretavimą ir taikymu vis tik skyrėsi nuo savo pirmtako E. Huserlio. Laikydamasis bendrųjų fenio-

¹ M. Scheler, Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik, Tl. 1—2, Halle a. d. S., 1913—1916.

² M. Scheler, Wesen und Formen der Sympathie, Bonn, 1923; pirmasis šio veikalė leidimas vadinosi „Zur Phänomenologie und Theorie der Sympathiegefühle und von Liebe und Hass“ (1913).

³ M. Scheler, Vom Umsturz der Werte, Bd. 1—2, 1919.

⁴ M. Scheler, Vom Ewigen im Menschen, Leipzig, 1921.

⁵ M. Scheler, Wissensformen und die Gesellschaft, Leipzig, 1926.

⁶ M. Scheler, Die Stellung des Menschen im Kosmos, Darmstadt, 1928.

⁷ M. Scheler, Philosophische Weltanschauung, Bonn, 1928; Schriften aus dem Nachlass, 1933.

menologijos principų, M. Šeleris nepriėmė kai kurių E. Huserlio teiginių; jis labiau domėjosi praktiniais, negu abstrakčiais klausimais, sprendė juos daugiau intuicionizmu, negu racionalizmu keliu.

M. Šelerio fenomenologinis metodas reikalauja tiriamąjį reiškinį iš pradžių suvokti ir stebėti intuityviai, o tik po to jį konstruktyviai aprašyti. Tyrimo objektas yra fenomenologiniai, arba „grynieji“, faktai, traktuojami kaip grynai intuityviai suvokiami betarpiški sąmonės duomenys. Šie faktai yra suvokiami aprioriškai, nepriklausomai nuo jų priežastinių ryšių, nuo to, ar mes jais tikime, ar ne. Fenomenologinio filosofavimo tikslas, anot M. Šelerio,—žadinti žmonių sugebėjimą suvokti ir pažinti tokias gyvenimo sritis, apie kurias nieko negalima pasakyti žodžiais, mokslo ir meno simboliais, kurios iš esmės suvokiamos tik intuityviai. Fenomenologija turinti padėti išlaisvinti mūsų sąmonę nuo pernelyg simbolizuoto bei konceptualizuoto mąstymo, būdingo ne tik mokslui, bet ir visai mūsų civilizacijai, atstatyti mūsų tiesioginį autentišką sąlytį su daiktais, pasauliu, pačiais savimi, keisti mūsų etinę pasaulėžiūrą. Šiuolaikinės kultūros bei mokslo simbolika slopina žmonių išgyvenimų autentiškumą, deformuoja pasaulėžiūrą (Weltanschauung), paslepia sąmonės fenomenus. M. Šeleris neigiamai vertina E. Kasirerio (Cassirer, 1874—1945) žmogaus, kaip simboliu kuriančios būtybės, koncepciją, kaltindamas ją vienašališkumu. Jis pritaria „gyvenimo filosofijos“, intuityvizmo idėjoms.

M. Šeleris supranta, kad fenomenologija tinka spręsti anaip tol ne visas gyvenimo ir filosofijos keliamas problemas, ir pats ne visada šio metodo laikosi.

Savo personalistinę etiką M. Šeleris grindžia fenomenologiškai traktuojama vertybių teorija, manydamas, kad šitaip etiką galima apsaugoti nuo psichologinio ir socialinio empirizmo bei reliatyvizmo. Pritardamas I. Kanto požiūriui, kad etiniai principai turi būti apibrėžiami aprioriškai, bet ne empiriškai induktyviai (pastarasis kelias vedąs į subjektivyzmą ir reliatyvizmą), M. Šeleris nepriima formalus kantiškojo etikos principo dėl jo abstraktumo ir netinkamumo spręsti konkrečias gyvenimo problemas. Jis siekia įrodyti, kad apriorizmas etikoje gali būti ne tik formalus, bet ir materialus, t. y. pagrįstas faktais (tiesa, ne jutiminiais, bet fenomenaliais). Toks apriorizmas gali nurodyti tiek bendras, privalomas taisykles, tiek ir konkretų elgesio turinį bei kryptį.

Prieštaraudamas I. Kantui, M. Šeleris teigia, kad yra esminis skirtumas tarp vertybių (Werte) ir empiriškai suvokiamų gėrio objektų (Güter). Pastarieji yra vertybių nešėjai, tačiau pačios vertybės iš esmės nepriklauso nuo jų savybių, nuo jų būties ar nebūties. Atvirkščiai, vertybių dėka daiktai įgyja tas savybes, dėl kurių žmonės jų nori ir siekia. Vertybės yra ne daiktai ar simboliai, ne žmonės ar įvykiai, sukeliantys empiriškų malonumo, grožio, žavesio, kilnumo, šventumo, draugiškumo bei kitokių jausmus. „Malonybė“, „grožybė“, „šventybė“ yra viršempiriniai intuityvūs mūsų sąmonės duomenys⁸. Visiškai įmanoma suvokti ir patirti draugystės jausmą, netgi neturint nė vieno ištikimo draugo. Laikydami konkrečius poelgius kilniais, teisiais, tragiškais, galime suklysti, tačiau akivaizdžiai išskiriame „kilnumą“, „teisumą“, „tragizmą“. Vien tik įsivaizduodami įvykius, juose galime aiškiai įžvelgti vertybes.

Vertybės, pasireiškdamos mūsų empiriškos patirties objektuose, nuo šių nepriklauso. Pasaulyje M. Šelerio, jos yra objektyvios, viršjutininės, viršlaikinės. Tai saviti universalumo pradai. Bet tai, anot jo, nereiškia, kad vertybės egzistuoja nepriklausomai nuo žmogaus sąmonės, kaip savarankiškos būties sferos arba esybės. Nebūdamos daiktams ar jų savybėms, vertybės nėra būtis įprastąja to žodžio prasme. Pagal vieną iš svarbiausių M. Šelerio aksiologijos teiginių, būtis ir vertybės iš esmės yra skirtingi sąmonės intencionaliųjų aktų objektai, lygiai taip pat, kaip iš esmės skirtingi ir šių objektų pažinimo bei vertinimo aktai. Pažinimo objektas yra būtis, natūralios prigimties daiktai. Vertinimo objektai neišvedami iš pažinimo objektų, o vertinimo aktai — iš pažinimo aktų. Vertybių negalima suprasti ir suvokti pažinimo bei racionalaus mąstymo būdu. „Jutiminiu suvokimu ir mąstymu apribotas protas vertybių atžvilgiu būtų visiškai aklas“⁹. Vertybės

⁸ M. Scheler, *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik.*— *Gesammelte Werke*, Bd. 2., Bern, 1954, S. 249—251.

⁹ Ten pat, p. 63.

tik intuityviai suvokiamos ir apmąstomos. Intuicijos dėka tiesiogiai, aiškiai ir iki galo suvokiame vertybes, išvelgiame pačią jų esmę. Jas suvokiame tam tikros, aprioriškos, iš sąmonės intencionalumo kylančios patirties būdu.

Prieštaraudamas I. Kantui, M. Šeleris pabrėžia, kad objektų būtis nepriklauso nuo subjekto. Mūsų sąmonė vertybių nekuria, bet suranda, atskleidžia jas kaip objektyvius savo intencionaliųjų aktų objektus. Nors vertybių negalima atitraukti nuo žmogaus sąmonės, mes jas suvokiame kaip kažką daugiau, negu jų emociškas išgyvenimas. Vertybės aktyviai veikia mūsų sąmonę, nulemia jos aktų kryptį ir turinį. Grožimės arba garbi-name todėl, kad „grožybė“, „šventybė“ yra objektyvūs sąmonės aktų objektai, o ne atvirkščiai.

M. Šelerio vertybių teorijoje yra keliami ir sprendžiama daug realių ir svarbių problemų: vertybių universalumo, bendrareikšmiškumo, individualių vertybių siekimų ir idealų formavimosi, jų suvokimo, empirinės patirties bei intuicijos santykio ir kt.¹⁰ Originaliai keldamas bei pagrįsdamas mintį apie vertybių objektyvumą, M. Šeleris traktuoja vertybes kaip nevisuomeninius, neistorinius idealius fenomenus ir dėl to nepaaiškina, kodėl dažnai atskiri žmonės vertybes suvokia vienareikšmiškai, išvengdami subjektyvizmo ir reliatyvizmo. Vargu ar galima laikyti pakankamu argumentu teiginį, kad vertybiniai išgyvenimai iš esmės skiriasi nuo mąstymo ir psichinių būsenų (jausmų, nuotaikų), vedančių į subjektyvizmą. Lieka neaišku, kodėl vertybinė intuicija, būdama individuali, negali būti subjektyvi.

M. Šelerio vertybių teorija yra jo personalistinės etikos dalis, todėl ji glaudžiai siejasi su asmenybės koncepcija. M. Šeleris mano, kad žmogus, siekdamas vertybių, pasireiškia kaip asmenybė, o vertybės atsiskleidžia per sąmoningą asmenybės santykį su pasauliu. Laikydamasis Augustino ir B. Paskalio tradicijos, asmenybę jis traktuoja kaip žmogaus dvasinės veiklos, tiksliau, jo moralinių aktų ir sprendimų visumą. Atmesdamas tomistinį teiginį apie asmenybės substancialumą, M. Šeleris aiškina, kad asmenybė yra neatskirama nuo savo dvasinės veiklos aktų, kad jais visiškai realizuojasi asmenybės esmė. Asmenybė yra ne individuali racionali substancija, ne žmogaus proto bei valios veiklos šaltinis, kaip teigia tomizmas, bet pati šitoji veikla. Vadinasi, mūsų asmenybė yra mūsų mintys, jausmai, norai, prisiminimai, mūsų meilė, neapykanta, susižavėjimas, viltis ir kt. Šie aktai vienas nuo kito skiriasi, tačiau jie sudaro vieningą visumą, nors ir neturi jokio substancialaus pagrindo. „Iš tikrųjų asmenybė egzistuoja ir pajaučia (erlebt) save vien tik kaip *veiksmus vykdančią* (aktvollziehendes) būtybę, ir jokia prasme ji nėra „už jų“ arba „virš jų“, arba kažkas, kas lyg pastovus momentas išliktų „virš“ jos veiksmų eigos ir proceso. <...> Atvirkščiai, *kiekviename* visiškai konkrečiame veiksmo slypi *visa asmenybė* ir kiekviename veiksmo bei jo dėka taip pat „įvairuoja“ visa asmenybė — tačiau jos būtis neišnyksta kokiame nors jos akte, ir ji pati „nepasikeičia“ kaip daiktas, „laikui bėgant“¹¹.

Istoriškai žiūrint, šitokia aktualistinė asmenybės koncepcija nėra visiškai originali. Naujaisiais laikais panašias idėjas kėlė G. Leibnicas, Z. Fichtė, V. Vuntas. Tačiau naujajai katalikybės filosofijai, kurioje vyravo tomizmas (ypač XX a. pradžioje), M. Šelerio mintys apie asmenybę turėjo nemažą poveikį. Iš dalies, gal būt, dėl to, kad asmenybės koncepcijai M. Šeleris suteikė aksiologinį bei etinį pobūdį.

Tačiau M. Šeleriu nepavyksta išvengti kai kurių aktualistinei asmenybės sampratai būdingų prieštaravimų ir sunkumų. Nurodydamas, kad asmenybė neištirpsta savo atskiruose veiksmuose, kad ji nėra vien tik tokių veiksmų rinkinys arba seka, M. Šeleris negali paaiškinti kintančių asmenybės veiksmų pastovaus „likučio“ („Beharrendes“), jų nybulybės, kitaip sakant, asmenybės tapatumo. Vienur jis rašo, kad nereikia „jokios *nuolatinės būties*, kuri šiame kitime (Nacheinander) išliktų, užtikrindama „individualios asmenybės tapatumą“. Tapatumą čia sudaro tikrai paties šito grynojo pavirtimo kitu

¹⁰ Kai kurie svarbesni M. Šelerio vertybių koncepcijos aspektai tarybinėje literatūroje yra kritiškai išanalizuoti ir įvertinti (Žr. Л. А. Чухина, Феноменологическая аксиология Макса Шелера. — «Проблема ценности в философии», М., 1966).

¹¹ M. Scheler, Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik, S. 395—396.

(Anderswerdens) kokybinė kryptis¹². Asmenybė, M. Šelerio nuomone, yra belaiškė, nors jos aktai laikiniai. „Asmenybė,—rašo jis kitur,—yra „aktas-substancija“, „visų aktų vienybės substancija“¹³—ir taip priartėja prie scholastinio požiūrio į asmenybę, kaip substanciją. Kai kur pastoviuoju asmenybės „likučiu“ M. Šeleris laiko atsakomybės ir atgailos (die Reue) jausmus, bet šios minties nuosekliau nepaaiškina. Atrodo, kad panašių nenuoseklumų jis net nesistengė išvengti, ne kartą pabrėždamas, kad asmenybė negali būti jos pačios arba kitos asmenybės visai racionaliai paaiškinama. Ji galinti būti tik iracionaliai pajuntama.

Žymiai giliau M. Šeleris nušviečia teiginį, kad asmenybės dvasiniai aktai yra nukreipti į universaliasias vertybes ir išreiškia nepakartojamą individo savitumą. Vertybių siekimas yra asmenybės egzistavimo būdas. Vertybiniai aktai, anot M. Šelerio, yra visiškai savarankiški: iš esmės jie nepriklauso nei nuo psichinių priežasčių, nei nuo konkrečių istorinių sąlygų. Kaip asmenybės egzistavimo būdą, juos apsprendžia pačios vertybės. Kita vertus, jie kyla iš spontaniškos žmogaus meilės ir neapykantos. Pagal M. Šelerio koncepciją, visuotinė žmonių meilė yra pagrindinė jėga, kurios dėka asmenybė peržengia savo individualų ribotumą ir gali artėti prie dievo.

Teiginys apie meilę, kaip visokios dvasinės veiklos šaltinį, nėra naujas. Įvairiais variantais jis sutinkamas daugelio religinių filosofų (Ž. Mariteno, E. Munjė, P. Tejaro de Šardeno ir kt.) veikaluose. M. Šelerio požiūris išsiskiria nebent tuo, kad meilę jis apibūdina fenomenologinės filosofijos dvasia, kaip jėgą, kuri yra spontaniškai ir pirmapradiškai nukreipta į neapibrėžtą „galimąją“ būtį, visokio pažinimo ir siekimų „galimąją“ objektą. Meilė ir neapykanta čia laikomos aprioriškais sąmonės formomis: „... meilės ir neapykantos apriorizmas yra netgi paskutinis bet kurio kito apriorizmo pamatas ir dėl to bendras tiek aprioriško būties pažinimo, tiek ir aprioriško valios siekimo pamatas“¹⁴. Kad ką nors pažintume ar nuveiktume, pirmiausia turime susidomėti ir pamilti. Spontaniškuose meilės ir neapykantos prasiveržimuose atsiskleidžia ir sutviska nekintamo vertybių pasaulio fragmentai. Čia iškyla pirminiai, į vertybę orientuoti žmogaus siekimai. Nuo pirmapradės meilės stiprumo ir gilumo priklauso jo vertybinis akiratis, jo siekiamų vertybių plotis ir pilnis. Meilė išplečia arba susiaurina vertybinę pasaulėjautą, būtį padaro vertybėmis, t. y. egzistencialiaja būtimi. Suvokiamos ir pergyvenamos vertybės savo ruožtu tampa tolesnės žmogaus veiklos bei jo siekimų stimulu ir forma.

Mintis, kad meilė, kaip vienas iš sąmonės aktyvumo komponentų, paskatina, padeda pažinti, siekti, veikti, yra savaime aiški. Tačiau sunku suprasti, kaip galima pamilti ir siekti vieno ar kito dalyko, jei jis iš pat pradžių nėra bent kiek žinomas. Žmogaus, kaip sąmoningos būtybės, jausmų ir valios objektai gali būti protu suvokiami, mąstomi ir pažįstami. Visai neneigdami tos aplinkybės, kad žmogaus siekimų aktyvumas priklauso nuo jo individualaus spontaniško veržlumo, emociingumo, potraukių stiprumo ir t. t., nesunkiai galime rasti argumentų, patvirtinančių mintį, jog vertybinius žmogaus siekimus visada daugiau ar mažiau reguliuoja protas. Teiginys apie meilės ir neapykantos pirmumą proto atžvilgiu rodo M. Šelerio vertybių teorijos iracionalistinį pobūdį¹⁵.

Pagal M. Šelerio hierarchinę neformaliųjų („materialiųjų“) vertybių sistemą, žemiausios yra „malonumo“ ir „nemalonumo“ vertybės (empiriški „malonumai“ ir „nemalonumai“, kuriuos skirtingi asmenys nevienodai patiria, bet intuityviai suvokia kaip universalias, nekintamas vertybes). Aukštesnės—„vitalinės vertybės“ („kilnumas“, „gerovė“, „jaunatvė“, „sveikumas“ ir kt.). Dar aukštesnės—„dvasinės“ („grožis“, „biarumas“, „tęsimumas“ bei „neteisumas“ ir kt.). Visų aukščiausias yra religinės vertybės („šventumas“ ir „nešventumas“). Visos vertybės galų gale esančios tik skirtingos „šventumo“ apraiškos¹⁶.

¹² Ten pat, p. 396.

¹³ M. Scheler, *Wesen und Formen der Sympathie*, Bern, 1954, S. 180—241.

¹⁴ M. Scheler, *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*, S. 85.

¹⁵ Įvairiapusišką M. Šelerio iracionalistinių idėjų kritiką yra pateikęs P. Kornejevas (П. В. Корнеев, М. Шелер как непосредственный предшественник экзистенциализма, основоположник современной антропологии.—«Современная философская антропология», М., 1967).

¹⁶ M. Scheler, *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*, S. 125—130.

Moralinės vertybės šioje sistemoje nėra specialiai išskirtos. Pagal M. Šelerio koncepciją, žmogus jas įvairiu mastu realizuoja, siekdamas nemoralinių vertybių. Realiomis savo gyvenimo situacijomis, atsižvelgdamas į galimybes, jis pats intuityviai nustato, kurios vertybės yra aukštesnės, kurios žemesnės, kurių reikia labiau siekti, kurių mažiau. Moraliu laikomas toks elgesys, kai siekiama realizuoti vertybes, kurios individo pripažįstamos aukščiausiomis. Kaip matome, M. Šelerio supratimu, žmogaus moralinis elgesys yra sąlygotas visiškai individualių jo sprendimų, kurie remiasi individualiu vertybių suvokimu ir individualiomis pastangomis tas vertybes maksimaliai realizuoti gyvenime. Moralinio elgesio pagrindo negali sudaryti konkrečios istorinės sąlygos, idealai, gėrio objektai, individualios psichinės būsenos. Asmenybės moraliniai poelgiai ir jų motyvai nepriklauso nuo bet kokių asmenybei ir vertybėms išoriškų veiksnių. Tačiau asmenybė yra atsakinga už savo pasirinkimą, poelgius ir jų pasekmes prieš visuomenę, kitus žmones ir prieš pačią save. Atsakomybė prieš visuomenę yra visų svarbiausia, tačiau, M. Šelerio nuomone, žmogus neatsako prieš visuomenės institucijas.

Iš šių samprotavimų kyla sunkiai paaiškinamas klausimas, koku būdu žmogus, pasikliaudamas vien individualia vertybine intuicija, gali išvengti moralinio subjektyvizmo. Tiesa, M. Šeleris mano, kad žmogus, intuityviai suvokdamas vertybes, tiesiogiai įžvelgia ir jų hierarchinę tvarką, dėl to jam pasidaro akivaizdu, jog aukštesnes vertybes reikia labiau branginti ir labiau jų siekti, negu žemesnių, jog mažiausiam aukštesniųjų vertybių (dvasinių, religinių) kiekiui turi būti teikiama pirmenybė prieš didžiausią žemesniųjų vertybių kiekį. Tačiau kaip galima intuityviai suvokti hierarchinę vertybių tvarką, jeigu žmonių vertybiniai akiračiai yra skirtingi (tas skirtingumas žymiu mastu priklauso nuo realių gyvenimo situacijų)? Tokie neaiškumai rodo, kad fenomenologine vertybių sistema grindžiamas M. Šelerio etinis personalizmas nusipelno ne mažesnės kritikos už jo kritikuojamą formalųjį I. Kanto etikos principą.

Nesunku pastebėti, kad kai kurie šiame straipsnyje apžvelgti M. Šelerio teiginiai yra labai artimi egzistencialistinėms idėjoms, nors apskritai M. Šelerio pažiūros aiškiai skiriasi nuo egzistencialistinės žmogiškosios būties sampratos, akcentuojančios neišvengiamą žmogaus vienišumą, svetimumą visuomenei, jo siekimų beprasmiškumą.

Tvirtindamas, kad moraliniai asmenybės bruožai bei elgesys yra nepriklausomi nuo konkrečių visuomeninių sąlygų, M. Šeleris pabrėžia, kad patys moraliniai poelgiai yra visuomeniškai reikšmingi: jie gali padėti arba kliudyti visuomenei moraliai tobulėti. Iš spontaniškos meilės, kaip pagrindinės dvasinės asmenybės jėgos, M. Šelerio aiškinimu, kyla pirmapradis žmonių savitarpio solidarumas ir savitarpio atsakomybė, vienijanti juos „asmenybių bendrijoje“. Bendrasis savitarpio solidarumas, atsakomybė, meilė esą suvokiami intuityviai, kaip ir visos vertybės. Todėl žmonių bendrijos susitelkimas priklauso nuo to, kiek pilnai ir aiškiai įžvelgia vertybes kiekvienas žmogus. Vadinasi, jis negali būti nustatinėjamas institucijų, negali būti pajungiamas kolektyviniams interesams. Asmenybė vertybių siekia konkrečiomis gyvenimo situacijomis, tačiau jos individuali vertybių sistema gali būti platesnė už istoriškai konkrečią visuomenės vertybių sistemą. Savarankiškai siekdama universalių, bendražmogiškų vertybių, ji gali ignoruoti kai kurias istorines vertybes, gali pažeisti esamą visuomenės vertybių sistemą. Todėl „asmenybių bendrijos“ telkimas esąs galimas tik kaip pačių asmenybių dvasinis tobulėjimas. Šio proceso esminis veiksnys, M. Šelerio manymu, yra intuityvus dievo asmenybės įžvelgimas bei ryšio su ja pajautimas.

Kaip matyti, M. Šelerio personalistinė visuomenės koncepcija iš esmės nesiskiria nuo kitų katalikiškųjų pusiau utopinių etinių visuomenės pažangos aiškinimų. Kartu ji yra labai tolima dialektinei-materialistinei visuomenės bei moralės sampratai. Tačiau dėl pastangų paaiškinti subjektyviają žmonių moralinio gyvenimo pusę, moralinės bei vertybinės savimonės dinamiką, taip pat dėl taiklios buržuazinės kultūros kritikos M. Šelerio filosofija yra verta atidaus ir kritiško marksistinio tyrinėjimo.